

İÇİNDEKİLER

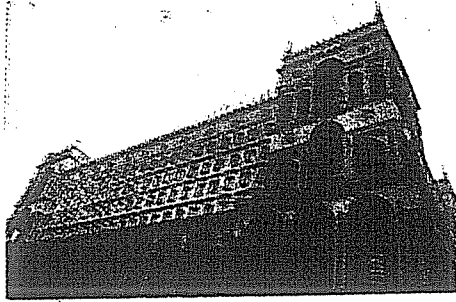
- 5** TÜRK DÜNYASININ MUHTEREM OKURLARI
Kültür Bakanı İsmail KAHRAMAN

- 8** TÜRKSOY KÜLTÜR BAKANLIĞI VIII. DÖNEM TOPLANTISI BAKÜDE YAPILDI
Genel Müdür Selâhattin ÖZDEMİROĞLU
"Türk Dünyasının büyük şairi M. Fuzulî'nin 500. doğum yıldönümü ve yine Türk dili konuşan Ülkeler Yazarlar Birliği III. Kurultayı da aynı tarihlerde Bakü'de gerçekleştirildi."

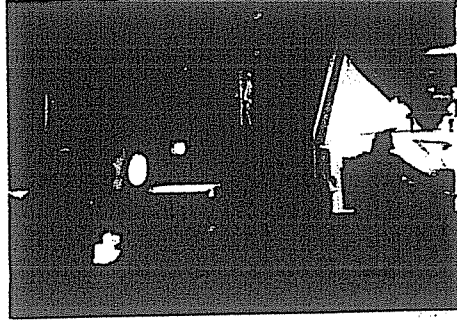
- 26** DOLGAN VE TOFA TÜRKLERİ
Yuri VASILIEV
"Dolganların yaşadığı Örün-Kaya Köyü, sadece Rusya'nın değil tüm Asya'nın ve Türk dünyasının en kuzeyinde yer almaktadır."

- 28** TÜRK MUTFAĞINDA ŞERBETLERİN YERİ VE ÖNEMİ
Doç. Dr. Metin Saip Sürücüoğlu
"Geleneksel mutfağımızda süt, ayran, boza, salep, hoşaf, komposto ve şerbet gibi besin maddeleri en çok bilinen içecek gruplarıdır."

- 14** ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNDE EKONOMİK DURUM
Selma TOSUN

"Son dönemlerde Türk devletinin ve Türk yatırımcılarının kendilerine verilmek istenen bu mesajı aldıkları görülmektedir. Önemli olan duygusal beraberliklerin daha gerçekçi işbirlikleri ile desteklenmesidir."

- 34** DÖVÜR HEM POEZİYA
Şirin GURBANOVA
Aktaran: Orhan TAN
"Goy, güller açılın sehran yüzünde
Açmanam, goy, rehmət nurunu saçsın
Mün dokuz yüz togsan birin güyüzünde
Türkmənistan ata-mekan garaçsız"

- 40** JAMBİL JAPPAULI VE KAZAK EDEBİYATI
Doç. Dr. İsa ÖZKAN
"Jambıl, şiirlerinde mazlum halkın duygularını, düşüncelerini ve arzularını dile getirmiştir. idarecilerin ve varlıklı kimselerin halka yaptıkları haksızlıkları şiirleştirmiştir."

- 44** AZERBAJCAN'DA MİLLÎ İSTİKLÂL MÜCADELESİ
Prof. Dr. Yavuz AHUNDLU

"1920 yıllarda Azerbaycan'ın Ali ve orta mekteplerinde Türkiyeli öğretmenlerin çalışması da önem taşıyordu. Fuad Köprülü, İsmayıl Hikmet ve diğer ziyatların adını şimdi saygıyla hatırlayırık."

Doğumunun 150. yılı Münasebetiyle JAMBIL JAPPAULI VE KAZAK EDEBİYATI

Doç. Dr. İsa ÖZKAN*

Jambıl Japaulı (Jabayev), sözlü gelenek şiirinin temsilcisidir. O, tıpkı Kırgız Türklerinden ulu *manasçı* Sakınbay Orazbekoğlu, Hakas *Haycı* Semen Prokopyeviç Kadışev, Altay *Kayçı* Nikolay Ulağaşev, *Özbek Bahşı* Can Murat Pulkan, Türkmen *Bagşı* Bayram Şahır, Karakalpak *jirav* Acıniyaz, Uygur *vaiz* Turdi Davut Akhun Aka, Azeri *Aşih* Koca Kartal Mikail Azaplı, Türkiye'den *Aşık* Sümmanî gibi gelenekten yetişmiş, Allah vergisi irticâl kabiliyetiyle Kazak sözlü şiir sanatının usta akınlarından birisi olarak şöhrete ulaşmıştır. Jambıl, bugünkü Kazakistan'da Dede Korkut esfanelerinin hala canlı olarak yaşadığı bir ortamda Kazak Türklerinin *Ulu Cüz* uruğunun

Şapıraştı boyunun *Ekey* koluna mensup bir ailenin çocuğu olarak *Jambıl* vilayetinde Şu nehrinin yakınlarındaki *Jambıl dağının* eteğinde 1846 yılında dünyaya gelmiştir.¹ Babası Capa, annesi Uldan, ona yaylak olarak kullandıkları ve sıkça bahar-yaz aylarında konup göçtükleri *Jambıl dağının* adını vermişlerdir. Esasen *Jambıl*'ın doğduğu yıllarda yani, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazılı ve sözlü edebiyat olmak üzere Kazak Türk edebiyatı iki kolda gelişmiştir. Şokan Velihanulı, İbray Altınsarı, Abay Kunanbayulı, Cusıp Köpeyulı, Şengalay Bakaulı, Esat Naibetulı, Ekrem Hudayberdiulı, Kökebay Kandeulı gibi edipler *Türkistan* medreselerinde ve bir kısmı Rus okullarında

* Gazi Üniversitesi Fen. Ed. Fak. Öğretim Üyesi

eğitim ve öğretim görmüş yazılı edebiyatın ilk şahsiyetleriydi. Ancak *Jambıl*, XV. yüzyılda yaşadığı belirtilen Asan Kaygı ve Kaztuğan Suyunışulı ile başlayan, XVI. yüz yılda Şalgez, Dospambet, Bakbergen, XVII. yüz yılda Jiyembet, Müyten, Marğaska ve XVIII. yüz yılda Aktanberdi (1662 - 1752), Buhar Kalkamanulı (1884 - 1782), Köteş Rayımbekulı (178-1789), Tătıkara Akın (1705-1780) Ümbetay Tilevulı (XVIII yüz yıl), Şal Külekeulı (1784 - 1819), Kobılan Beribayulı (1760 - 1840) Abıl Akın (1777 - 1864). Jan Kısı (1772 - 1849) ile devam eden *cırav* ve *akınlık* geleneğinden yetişmiş bir şairdir.²

Jambıl, akınlık (âşıklık) geleneğinin gereği olarak ilk önce *carapazan* (ramazan) manileri söyleyerek işe başlar. Onun sesindeki güzellik ve dombra çalmadaki ustalığı halk tarafından beğenilir ve şair, devrin ünlü akın (aşık)larından Süyümbay Aranulı'nın çırağı olur. Bir müddet ustasının şiirlerini söyleyen *Jambıl*, Süyümbay'ın hayır dua ve takdirini kazanıp ruhsat (=pata'fatıha') aldıktan sonra, on beş yaşından itibaren kendi şiirlerini dombirasının eşliğinde okumaya (cırlamaya) başlar. Seksen dört yıl boyunca, ara vermeden, toylarda, çayhanelerde (çaykanalarda), muhtelif toplantı (cıyıntık)larda atışma ve söz meclislerinde, Kazakistan'ın yanı sıra komşu cumhuriyetlerde ve Sovyetler Birliği'nin birçok yerinde irticalî şiir, destanlar okur ve karşılaşmalarda bulunur. *Jambıl* kendisinden önceki *akınlar* gibi şiirinde geleneksel konu, tema ve motifleri tekrarlayan biri olmak yerine, yeni ve orijinal şiirler söylemeye heves etmiştir. Zaten ebeveynleri de ona bu yolda telkinde bulunurlar. Adalet şiirleri terennüm etmesini, köhnemiş yola düşmemesini öğütlerler.

*Batañdı mağan ber, äke,
Tilime meniñ er, äke,
Japanıñ ulu aqın bop
Jaqsı istep der äke!
Dombıra alıp söyleyin,
Künde jasap mereke.
Merekeli bolğan soñ
Elde bolar bereke.*

*Dua et bana babacığım
Benim sözüme inan baba!
Capa'nın oğlu şair olup,
Iyi iş yapmış diye baba
Dombıra alıp söyleyim,
Her gün şenlik yapıp
Toplandıktan sonra
Halkta olur bereket.*³

Jambıl, XIX ve XX. yüzyıl Kazak Türk edebiyatında şekil, üslup ve icrada millî, muhtevada ise, yenilikçi birisi olarak tanınır. Onun şiirinde sosyal hayatın bütün olayları mizahî bir bakışla ele alınır. Asıl başarı gösterdiği alan ise, meslektaşısı olan *akınlarla* yaptığı deyişmeler ve destancılığıdır. 1870 ile 1912 yılları arasında yaptığı birçok karşılaşmada bütün *akınları* bağlamıştır. Ana diline hâkimiyeti ve muazzam hâfızası sayesinde konu ve temaya uygun âhenkli sözleri bulmadaki ustalığı, bu müsabakalardan (aytıs "deyişme") onu daima başarılı olarak çıkarmıştır. Nitekim 1870 yılında Bölek Kızı, 1872'de Aykümis, yine 1872'de Baktıbay, 1875 Sarı Akın, 1889'da Böltirik, 1890'da Şıbil Şal, 1891'de Mayköt, 1895'de Kulmanbet, 1907'de Dosmagambet, 1909'da ise Şaşubay ile deyişmelerinde, rakiplerini yenmiştir.⁴

Jambıl, geniş Kazak bozkırlarında yerli ağzın yazı dili hâline getirilmeye çalışıldığı ve bu yolda eserler verildiği döneme şahit olmuştur. Meselâ, İbrahim Altınсарın Kazak Türklerinin bu dönemde, mahallî dille eser vermiş, yeni bir edebiyat vücuda getirmeğe çalışsan, Rus okullarında eğitim görmüş aydınlarından biridir. Ancak *Jambıl* ile İbrahim Altınсарın'ı şairlik bakımından birbirleriyle mukayese etmek mümkün değildir.⁵ Aşağı yukarı *Jambıl* ile aynı yıllarda (1845) doğan Abay Kunanbayoğlu da, onun gibi bir *akın* olmasına rağmen, kendi gayretiyle Batı ve Doğu edebiyatlarını tanımış, başarılı bir

Sen laşın bolğanda, men aq sunqar,
Bir köröp dıydarıña boldım iñkär,
Körkiñ bar körgen adam tañ qalğanday,
Şıqqanday jüzden jüyrük miñnan tulpar

Kazak edip ve filozofudur. Abay şiirde, vezin kusursuzluğu, ahenk ve mana derinliği bakımından *Jambıl* ile kıyaslanmayacak kadar başarılıdır. Mağcan Cumabayulı ise, dünya görüşü bakımından İbray Altınсарın ve Abay Kunanbayulı ile *Jambıl*'dan tamamiyle farklıdır.⁶ Her ne kadar söz konusu dönemde yerli ağza dayalı yeni bir yazı dilinin kuruluş çalışmalarına esas teşkil eden eserler verilse de, gerek klasik Kazak şair ve yazarları, gerekse *akın* ve *jıravlar*, hanlıklar dönemi Çağatay yazı dilinin tesirinden bütünüyle kurtulamamışlardır. Bu özellik *Jambıl* şiirlerinde de görülmektedir. Mesela onun,

<i>Au, men, Jambılın, Jambılın</i>	<i>Ey ben Jambıl'ım, Jambıl'ım</i>
<i>Kara jolday dañğılmın</i>	<i>Kara yol gibi genişim,</i>
<i>Körgenim köp köne edim</i>	<i>Çok şey görmüşüm</i>
<i>Öleñ jırğa kambılın</i>	<i>Şiirlere kaynağım</i>
<i>Küñirenip küñü tünü</i>	<i>Hüzünlenip gece gündüz</i>
<i>Jağız kalıp kañğırdım.</i>	<i>Yalnız kalıp dolaştım.</i>

şeklindeki şiiri imaj, hayal ve motif bakımından geleneksel şiire sıkı sıkıya bağlıdır.

Hatta, şairin bu tür şiirlerinde lirizmin oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz.⁷

Türk yurtlarında başlangıçtan itibaren *kam*, *ozan*, *baksı* şeklinde bilahere ise, *ozan*, *kaycı*, *bahşı*, *meddah-vaiz*, *akın*, *jırav* ve *âşık* gibi adlarla ifade edilen sözlü edebiyatın bu temsilcileri zaman zaman Türk Hanları'nın huzurunda bulunmuş, devlet adamlarından himaye ve destek görmüşlerse de bu durum her âşık için söz konusu olmadığı gibi, sürekli de olmamıştır. Sözlü edebiyatın mezkur temsilcileri en büyük ilgiyi ve yardımı hissiyatına tercüman oldukları halkın bizatihi kendisinden görmüşlerdir. Bu sebeple *akın*

Sen laşın olduğunda, ben beyaz bir şahin,
Bir görüñce oldum mübtela
Güzelliğın var, gören kişi şaşırmuş gibi,
Sanki binlerce yüğrük at çıkmış gibi yüzden.

olarak *Jambıl*, halkın işiten kulağı, yanan yüreği ve dile getiren sesi olmuştur.

Jambıl saf şiire kendi tabii ortamında bulunduğu zaman ulaşmıştır denilebilir. Bu ortam, şairin irticalî olarak sanatını icra ettiği veya coşkunun hislere kapılıp şiire konu olarak aldığı meseleyle bütünleştiği zaman tezahür etmektedir.

<i>Jıraq jalğan japanda,</i>	<i>Uzayıp giden bozkırlarda</i>
<i>Jırawdı qosıp qatarğa,</i>	<i>Ozanı şiire koşup</i>
<i>Ömirimdi örletken,</i>	<i>Ömrünü yücelten</i>
<i>Öleñimdi örgizgen</i>	<i>Şiirimi yayan</i>
<i>Aylam alğıs Otañğa.</i>	<i>Söyleyim şükredip vatan</i>

Jambıl, şiirlerinde mazlum halkının duygularını, düşüncelerini ve arzularını dile getirmiştir. İdarecilerin ve varlıklı kimselerin halka yaptıkları haksızlıkları şiirleştirmiştir. *Jambıl*, "atışma" sanatını, hem muhteva, hem de kafiye ve vezin bakımından zenginleştirmiştir. Onun, çok şairden farklı bir yönü de, destanlar konusundaki köklü bilgisidir. *Jambıl*, pek çok destanı dombıra eşliğinde anlatmak konusunda üstün başarı gösteren nâdir sanatkârlardandır. Zeten Türkistan'da usta *bagşı/bahşı*, ve *akın* olmak için *destancı* olmak ve en az birkaç büyük destanı usulüne uygun olarak anlatmak gerekmektedir. "Şehname", "Leyla ve Mecnun", "Köroğlu Sultan", "Totıkamal", "Seyit Battal", "İpek Kız", "Orak Mamay", "Edige", "Şora Batur", "Bögenbay", "Ernazar ile Beket", "Sadır Padişahla Jambıl Padişah", "Ötegen" ve "Suranşı Batır", onun büyük ustalıklarla icrâ ettiği destan ve hikâyelerdir. Söz konusu destanlardan "Ötegen Batur" ve "Suranşı Batur" destanları, muhteva ve sanat gücü bakımından diğerlerinden daha değerli eser-

lerdir. Bu destanlarda Kazak Türklerinin tarihleri, ülküleri ustalıklı ortaya konulmuştur. Her iki destan da gerek kahramanları, gerekse vakaları itibarıyla Kazak tarihinin yaşanmış bir kesitini vermesi açısından önem arz eder.

Akın ve jirav şiirinin icracılarından bazıları özellikle Sovyetler Birliği döneminde büyük bir ilgiye mazhar olmuşlardır. Türkmenistan'da Bayram Şahır'a gösterilen itibar, Kazakistan'da devletin her kademesinde *Jambıl'a* gösterilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde O devletin en büyük madalyası ile taltif edilmiş; sağlığının takibi için hususi doktorlar görevlendirilmiş, kendisine araba tahsis edilmiştir.

Jambıl Japaulı'nın 1982 yılında Almatı'da yayımlanan iki ciltlik eserinde yer alan iki yüze yakın şiiri muhteva bakımından incelendiğinde, bunların büyük bir kısmının siyasî mahiyette olduğu dikkati çekiyor. Söz konusu şiirlerle *Jambıl*ı tanımak isteyen okuyucu, *Akından* ziyade, bir halk ideoloğu ile karşı karşıya kalmaktadır. Dar anlamda şiire, geniş anlamda sanata, siyaset amaç değil, ancak konu ve araç olur. Ne yazık ki *Jambıl*'ın yayımlanmış şiirlerinde ideolojik kavram ve terminoloji ön planda ve bir amaç olarak yer almaktadır. Sanatkarlar, dolayısıyla bir halk sanatkarı olan *Akınlar*, sosyal hayattaki çarpıklık, zıtlık ve haksızlıkları hicvederek adaletin tanzim ve tesisine gelenek icabı kendilerini vazifeli sayarlar. Bu vazife, sanatı bütünüyle ideolojinin emrine vererek yapıldığında, ortaya kalıcı eserden

ziyade belli bir dönem için geçerli moda şiirler çıkar. Çünkü ideolojiler ve ona bağlı olarak oluşturulan politikaların ebedi değil, belli bir dönem için geçerli olduğu pek çok örnekle sabittir. Bu bakımdan Kazak kardeşlerimizden *Jambıl*'ın ve diğer Kazak şair ve yazarların bütün eserlerinin eskiden olduğu gibi bir ayıklanmaya tâbi tutulmadan bir an önce yayınlanmasını bekliyoruz. Objektif değerlendirmeler için buna şiddetle ihtiyaç vardır. Bütün bunlara rağmen, Abay ve Mağcan gibi *Jambıl*, Kazak millî ruhunu diri tutan, millî kültürün yaşatılması ve millî dilin işlenip gelişmesi yolundaki hizmetleri, inkâr edilemeyecek bir şairdir.

*Opasız jalğan sum ömir
Men tekke aldadım*

*Vefasız yalan bir ömür
Beni boşa aldattın.*

diyerek uçsuz bucaksız bozkırlarda uzun ömür süren akın *Jambıl'a* Tanrı'dan rahmet diliyoruz.

NOTLAR

- 1 Jambıl Jabayev. (Eki Tomdık Şığarmalar Jınağı), Birinşi tom (revolyutsiyağa deyingi şığarmaları), Almatı 1982, s.4-5
- 2 Süyінşäliyev, H., VIII-XVIII. Ğasırdağı Kazak Ädebiyeti, Almatı 1989, s. 143-278.
- 3 Jambıl Jabayev, a.g.e., s.24.
- 4 Evezov, Muhtar, "Jambıl cäne Halık Akındarı", Destan ata, Almatı 1989 s. 7-16
- 5 Toğan, A. Zeki Velidî, Bugünkü Türkilli, Türkistan ve Yakın Tarihi, s.2 bs. İstanbul 1981, s. 492
- 6 Toğan, A. Zeki Velidî, A.g.e., s. 491-493
- 7 Jambıl Jabayev, A.g.e. s.50.